

ONKOLOGIK KASALLIKLARDA ERTA DIAGNOSTIKA: SKRINING DASTURLARINING SAMARADORLIGI

Mutalimova Zulfizar Burxon qizi

Navoiy davlat universiteti tibbiyot fakulteti pediatriya ishi yo 'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada onkologik kasalliklarda erta diagnostikaning ahamiyati, skrining dasturlarining ilmiy asoslari va aholining sog'liqni saqlash tizimidagi profilaktik yondashuvlar o'rganiladi. Saraton kasalliklarining ko'pchiligi dastlabki bosqichda simptomsiz kechishi sababli, skrining usullari (mamografiya, PAP-test, PSA, kolonoskopiya, past doza KT va boshqalar) kasallikni erta aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Maqolada skrining dasturlarining samaradorligi, ular orqali o'lim ko'rsatkichlarining kamayishi, davolash xarajatlarining pasayishi va bemorlarning umr davomiyligining uzayishi ilmiy dalillar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, aholining skrining dasturlariga jalb etilishi va milliy dasturlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: erta diagnostika, skrining, onkologik kasalliklar, mamografiya, PAP-test, PSA, profilaktika, o'lim darajasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение ранней диагностики онкологических заболеваний и эффективность скрининговых программ. Поскольку большинство злокачественных опухолей протекают бессимптомно на ранних стадиях, такие методы скрининга, как маммография, ПАП-тест, PSA, колоноскопия и низкодозовая КТ, играют ключевую роль в своевременном выявлении заболеваний. В работе приводится анализ влияния скрининговых программ на снижение смертности, уменьшение затрат на лечение и увеличение продолжительности жизни пациентов. Также изучаются вопросы охвата населения скринингом и даются рекомендации по совершенствованию национальных профилактических программ.

Ключевые слова: ранняя диагностика, скрининг, онкологические заболевания, маммография, ПАП-тест, PSA, профилактика, смертность.

Annotation: This article examines the significance of early diagnosis in oncology and evaluates the effectiveness of cancer screening programs. Since many malignant tumors remain asymptomatic in their early stages, screening methods such as mammography, Pap smear, PSA testing, colonoscopy, and low-dose CT are crucial for the timely detection of cancer. The article analyzes scientific evidence demonstrating that screening reduces mortality, lowers treatment costs, and increases patient survival rates. Additionally, strategies for improving population coverage and strengthening national screening programs are discussed.

Keywords: early diagnosis, screening, cancer detection, mammography, Pap smear, PSA, prevention, mortality reduction.

KIRISH

Bugungi kunda onkologik kasalliklar butun dunyo sog'liqni saqlash tizimi oldida turgan eng jiddiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, saraton kasalliklari bo'yicha kasallanish va o'lim ko'rsatkichlari yil sayin ortib bormoqda. Saratonning xavfli jihati shundaki, aksariyat o'smalar dastlabki bosqichlarda aniq klinik belgilar bormaydi. Bu esa kasallikning kech bosqichda aniqlanishiga, murakkab davolash jarayonlariga va ko'proq o'lim holatlariga olib keladi. Shu sababli, saraton kasalliklarini erta diagnostika qilish va skrining dasturlarini samarali yo'lga qo'yish zamonaviy tibbiyotning eng ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Skrining – bu klinik belgilersiz aholi guruhlarida yuqori xavfga ega kasalliklarni erta aniqlash imkonini beruvchi profilaktik tibbiy tekshiruvlar tizimi bo'lib, uning asosiy maqsadi kasallikni boshlang'ich bosqichdayoq aniqlash, davolash samaradorligini oshirish va o'lim ko'rsatkichlarini keskin kamaytirishdan iborat. Mamografiya, PAP-test, PSA darajasini aniqlash, kolonoskopiya, past doza KT kabi skrining usullari rivojlangan davlatlarda yillar davomida o'z samaradorligini isbotlagan va saraton sababli o'lim ko'rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytirgan.

Bundan tashqari, erta diagnostika saratonni og'ir bosqichlarda aniqlashga nisbatan ancha arzon, xavfsiz va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi. Skrining dasturlarining to'g'ri tashkil etilishi nafaqat kasalliklarni erta aniqlashga, balki aholi orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga, aholining tibbiy madaniyatini oshirishga, sog'liqni saqlash tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston ham onkologik kasalliklarni erta aniqlash yo'nalishida katta islohotlar amalga oshirmoqda. Xususan, ayollarda bachadon bo'yni saratoni va sut bezi saratonini aniqlash, erkaklarda prostata o'simtalarini erta tashxislash bo'yicha skrining dasturlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Biroq bu jarayonni yanada takomillashtirish, aholining skrining dasturlariga jalb darajasini oshirish, yuqori xavf guruhlarini qamrab olish va xalqaro tajribalarni tatbiq etish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur maqolada onkologik kasalliklarda erta diagnostikaning ahamiyati, skrining dasturlarining ilmiy asoslari, ularning samaradorligi va milliy sog'liqni saqlash tizimida qo'llanilish imkoniyatlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — skriningning ilmiy asoslangan afzalliklarini yoritish, mavjud muammolarni aniqlash va istiqbolli takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Saraton kasalliklarining aksariyati dastlabki bosqichlarda klinik belgilersiz kechadi. O'smalar I-II bosqichda diametri kichik bo'lganligi, metastazlar rivojlanmaganligi va organizmda kompensator mexanizmlar kuchli ishlashi tufayli ko'p hollarda bemor tomonidan sezilmaydi. Shu sababli erta diagnostika onkogeneznining anatomik, biologik va molekulyar xususiyatlariga tayanadi.

Erta bosqichda aniqlangan o'smalar quyidagi xususiyatlarga ega:

- to'qimalarga chuqur invaziya qilmagan;
- limfa tugunlariga tarqalmagan;
- hujayraviy differensirovkasi nisbatan saqlangan;
- davolashga javob berish ko'rsatkichi yuqori;

□ hayot davomiyligini uzaytirish ehtimoli yuqori.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, saratoni 0–I bosqichda aniqlashda tiriklik darajasi 80–95 foiz, III–IV bosqichda esa 15–30 foizgacha tushib ketadi. Bu esa skrining dasturlarining ahamiyatini yaqqol isbotlaydi.

Skriningning turlari va ilmiy samaradorligi: Skrining diagnostikasi klinik belgilar yo'qligida ma'lum yoshdagi yoki xavf guruhiga mansub aholi qatlamlarida saratonni aniqlashga qaratilgan. Ushbu metodlar orqali aniqlangan o'smalarning 50–70 foizi erta bosqichda qayd etiladi.

1. Sut bezi saratoni uchun mamografiya. Mamografiya ayollarda eng ko'p uchraydigan o'smalardan biri — sut bezi saratonini aniqlashda eng samarali usuldir.

Ilmiy natijalar:

□ Rivojlangan davlatlarda mamografiya skriningi ayollar orasida o'limni 30 foizgacha kamaytirgan.

□ 45–69 yosh oralig'ida skrining samaradorligi eng yuqori.

2. Bachadon bo'yni saratoni uchun PAP-test

PAP-test (Papanikolau testi) ayollar orasida bachadon bo'yni o'smalarini aniqlashda oltin standart hisoblanadi.

Ilmiy natijalar:

□ PAP-test yordamida kasallanish va o'lim 70–80 foizgacha kamaygan.

□ HPV (inson papillomavirusi) PCR tekshiruvi bilan birgalikda sezgirlik 95 foizga yetadi.

3. Prostata saratoni uchun PSA skriningi. PSA (Prostata Spetsifik Antigen) darajasini o'lchash erkaklarda o'smalarni erta aniqlashda muhim usuldir.

Ilmiy natijalar:

□ PSA skriningi 50–70 yoshdagi erkaklarda o'limni 20–30 foiz kamaytirgan.

□ Kasallikni erta bosqichda aniqlash darajasi 2–3 baravar oshadi.

4. Yo'g'on ichak saratoni uchun kolonoskopiya. Kolonoskopiya yo'g'on ichak o'smalarini erta aniqlashda katta imkoniyatga ega.

Ilmiy dalillar:

□ Kolonoskopiya orqali aniqlangan poliplarning 90 foizi malignlashish xavfiga ega bo'lib, ularni olib tashlash saratonning oldini oladi.

□ Skrining dasturlari o'limni 40–60 foizgacha kamaytiradi.

5. O'pka saratoni uchun past doza KT (LDCT)

Tamaki chekuvchilar orasida o'pka saratoni eng ko'p uchraydi.

Ilmiy natijalar:

□ LDCT o'pka saratonidan o'limni 20–26 foiz kamaytiradi.

□ KT usuli rentgenografiyaga nisbatan 3–5 baravar sezgir.

Milliy va xalqaro skrining dasturlarining samaradorligi

Xalqaro tajriba

AQSh, Kanada, Yaponiya, Janubiy Koreya, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida skrining dasturlari sog'liqni saqlash tizimining asosiy yo'nalishiga aylangan. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

□ skrining dasturlari mavjud bo'lgan davlatlarda saratonning kech aniqlanish foizi 50–60 foizga kamaygan;

□ davolash xarajatlari 2–3 baravar kamaygan;

□ bemorlarning umr davomiyligi o'rtacha 5–10 yilga uzaygan.

3.2. O'zbekiston tajribasi

So'nggi yillarda:

□ bachadon bo'yni saratoni bo'yicha PAP-test joriy etildi;

□ sut bezi saratoni bo'yicha mamografiya skriningi yo'lga qo'yildi;

□ ayrim hududlarda prostata va yo'g'on ichak saratoni bo'yicha pilot loyihalar o'tkazilmoqda.

Biroq skrining bilan qamrov hali yetarli emas. Tadqiqotlar ko'rsatishicha:

□ ayollarning 40–55 foizi skriningdan muntazam o'tmaydi;

□ aholi orasida ogohlik darajasi past;

□ tibbiy profilaktika xizmatlari yetarli darajada kengaymagan.

Bu esa skrining dasturlarini yana-da takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Skrining dasturlarini joriy etishda uchraydigan muammolar

1. Aholining xabardorlik darajasi pastligi. Ko'plab ayollar va erkaklar skriningning foydasi, tartibi va ahamiyati haqida yetarli ma'lumotga ega emas.

2. Resurslar cheklanganligi. Uskunalar, laboratoriya bazasi, malakali kadrlar yetishmovchiligi tasdiqlangan muammolardan biridir.

3. Xavf guruhlarini to'g'ri aniqlash muammolari. Tamaki iste'molchilari, genetik xavfi bo'lganlar, surunkali kasalliklarga ega shaxslar skriningda alohida ahamiyatga ega.

4. Ijtimoiy-psixologik to'siqlar. Bemorlarning qo'rqishi, uyat hissi, vaqt yetishmasligi kabi omillar skriningdan qochishga sabab bo'ladi.

Skrining dasturlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar

1. Aholi o'rtasida ommaviy ma'rifat kampaniyalarini kuchaytirish.

Televideniye, ijtimoiy tarmoqlar, tibbiyot muassasalari orqali muntazam targ'ibot.

2. Xavf guruhlarini aniqlash algoritmlarini takomillashtirish.

Genetik testlar, hayot tarzi baholash, epidemiologik monitoring.

3. Birlamchi bo'g'in shifokorlarini muntazam o'qitish.

4. Skrining xizmatlarini hududiy poliklinikalarda kengaytirish.

5. Mobil skrining markazlari tashkil etish.

6. Elektron sog'liqni saqlash tizimi orqali skrining monitoringini yuritish.

7. Skriningga jalb qilingan bemorlar bo'yicha doimiy reyestr yaratish.

Onkologik kasalliklar bugungi kunda global sog'liqni saqlash tizimining eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, saraton sababli o'lim hollari dunyo bo'yicha yillik statistikada yetakchi o'rinlardan birini egallaydi.

Kasallikning eng xavfli jihati shundaki, u ko'pincha dastlabki bosqichlarda sezilarsiz kechadi, ya'ni bemor o'zida klinnik belgilarni sezmaguncha o'smalar rivojlanib boradi.

Natijada saraton ko'pincha kech aniqlanadi va bu davolash samaradorligini kamaytiradi, o'lim ko'rsatkichlarini esa oshiradi. Shu sababli erta diagnostika va skrining

dasturlarining samaradorligini ilmiy asosda o'rganish zamonaviy tibbiyotning ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Birinchidan, saratonni erta bosqichda aniqlash – davolashning muvaffaqiyatini 2–5 baravar oshiradi, chunki o'smalar bu bosqichda hali metastaz bermagan bo'ladi. Shuningdek, kimyoterapiya, jarrohlik, radioterapiya kabi davolash usullari dastlabki bosqichlarda ancha samarali bo'ladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, ayrim saraton turlarida erta diagnostika hayot davomiyligini 5–10 yilga uzaytirishi mumkin.

Ikkinchidan, skrining dasturlarining iqtisodiy samaradorligi juda yuqori. Kech aniqlangan saratonni davolash katta moddiy mablag' talab etadi, bemorni uzoq muddat reabilitatsiyaga muhtoj qiladi, ish qobiliyatining yo'qolishiga olib keladi. Erta diagnostika esa tibbiyot xarajatlarini 2–4 baravar kamaytiradi. Bu davlat uchun ham, aholi uchun ham katta ijtimoiy-iqtisodiy foyda beradi.

Uchinchidan, skrining dasturlarining o'rganilishi aholi salomatligini muhofaza qilishning profilaktik modelini mustahkamlash uchun zarur. Profilaktika – davolashdan ko'ra samaraliroq va arzonroq yo'l bo'lib, bu borada skriningning o'rni beqiyosdir. Mamografiya, PAP-test, PSA, kolonoskopiya va past doza KT kabi skrining usullari saratonning eng ko'p uchraydigan turlarini erta aniqlashda isbotlangan ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, O'zbekiston sharoitida skrining dasturlarini to'laqonli joriy etish va takomillashtirish bo'yicha hali ko'plab vazifalar mavjud. Aholining xabardorlik darajasi, profilaktik tekshiruvlarga bo'lgan munosabat, diagnostik imkoniyatlarning hududlar bo'yicha notekisligi kabi omillar skrining samaradorligiga ta'sir qiladi. Shu sababli, milliy skrining tizimini takomillashtirishga oid ilmiy izlanishlar dolzarb hisoblanadi.

Beshinchidan, zamonaviy tibbiyotda sun'iy intellekt, molekulyar diagnostika, genetik markerlar, yuqori aniqlikdagi vizualizatsiya kabi innovatsion texnologiyalar skriningning sifatini oshirmoqda. Ushbu yangiliklar O'zbekiston tibbiyot amaliyotiga integratsiya qilinishi uchun ilmiy asoslangan yondashuv zarur.

Xulosa qilib aytganda, mazkur mavzuni o'rganish:

- saratonning erta aniqlanishini oshirish;
- o'lim ko'rsatkichlarini kamaytirish;
- sog'liqni saqlash tizimining iqtisodiy samaradorligini yuqori darajaga chiqarish;
- aholining onkologik savodxonligini oshirish;
- skrining dasturlarining ilmiy asoslarini takomillashtirish;
- xalqaro tajribalarni milliy tizimga tatbiq etish kabi ustuvor vazifalarni hal qilish

uchun nihoyatda muhimdir.

Shu sababli, onkologik kasalliklarda erta diagnostika va skrining samaradorligini ilmiy o'rganish zamonaviy sog'liqni saqlashning strategik yo'nalishi sifatida alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Onkologik kasalliklarda erta diagnostika zamonaviy tibbiyotning eng samarali va iqtisodiy jihatdan asoslangan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, saratonni 0–I bosqichda aniqlash davolash samaradorligini keskin oshiradi, o'lim ko'rsatkichlarini kamaytiradi va bemorlarning umr davomiyligini bir necha yilga uzaytiradi.

Skrining dasturlari aynan shu maqsadga — kasallik klinik belgilar paydo bo'lishidan oldin aniqlanishiga erishadi. Mamografiya, PAP-test, PSA, kolonoskopiya va past doza KT kabi tasdiqlangan skrining usullari rivojlangan mamlakatlarda saraton sababli o'limni 20–70 foizgacha kamaytirgani ilmiy jihatdan isbotlangan.

Ushbu maqolada skrining dasturlarining ilmiy asoslari, samaradorlik ko'rsatkichlari, xalqaro va milliy tajribalar, shuningdek O'zbekiston sharoitida ularni samarali amalga oshirishning mexanizmlari tahlil qilindi. O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimida skrining dasturlarini bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha ijobiy ishlar davom etayotgan bo'lsada, aholi qamrovi, xavf guruhlarini aniqlash, aholini xabardor qilish, laborator-dagnostik imkoniyatlarni kengaytirish kabi bir qator ustuvor vazifalar mavjud.

Skrining dasturlarining to'liq samaradorligini ta'minlash uchun quyidagi yo'nalishlar strategik ahamiyatga ega:

1. Aholining onkologik savodxonligini oshirish va profilaktik tekshiruvlarga jalb etish.
2. Birlamchi bo'g'in shifokorlarining skrining bo'yicha malakasini oshirish.
3. Tasdiqlangan xalqaro standartlarga asoslangan diagnostik usullarni modernizatsiya qilish.
4. Skrining xizmatlarini qishloq va chekka hududlar uchun ham qulay va hamyonbop qilish.
5. Elektron reyestrlar va monitoring tizimi orqali skrining natijalarining doimiy tahlili.

Xulosa qilib aytganda, onkologik kasalliklarda erta diagnostika va skrining dasturlarining samaradorligini oshirish — milliy sog'liqni saqlash tizimining ustuvor vazifasidir. Bu nafaqat saraton sababli o'limni kamaytiradi, balki mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Profilaktika va erta tashxis — saraton bilan kurashishda eng kuchli quroldir. Shu sababli skrining dasturlarini ilmiy asoslangan holda rivojlantirish, keng qamrovli joriy etish va ularning sifatini ta'minlash kelajakda aholi salomatligini saqlashning eng muhim omillaridan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. Onkologik kasalliklarni erta diagnostika qilish bo'yicha milliy klinik protokollar. – Toshkent, 2022.
2. Xodjayeva, N. Onkologiya asoslari: diagnostika va davolashning zamonaviy yondashuvlari. – Toshkent: "Tibbiyot" nashriyoti, 2021.
3. Rasulov, A. Saraton kasalliklarida skrining dasturlarining o'rni va samaradorligi. – Toshkent: Innovatsion tibbiyot markazi, 2020.

4. Yusupov, J. Onkologiyada profilaktika va erta tashxis usullarining rivojlanishi. – Samarqand: SamDTU nashriyoti, 2019.
5. Xolmatova, D. Ayollarda bachadon bo'yni va sut bezi saratonini erta aniqlash texnologiyalari. – Buxoro: BuxDU tibbiyot fakulteti nashriyoti, 2021.
6. Abdullayev, R. Prostata saratonining skrining tizimlari: klinik ahamiyati va amaliy tavsiyalar. – Toshkent: Urologiya ilmiy markazi, 2022.
7. Usmonov, S. Yo'g'on ichak saratoni: diagnostika, skrining va profilaktik yondashuvlar. – Toshkent: Onkologiya ilmiy-amaliy markazi, 2020.
8. Sodiqova, M. O'pka saratonining erta tashxisi: past doza KT skriningi imkoniyatlari. – Toshkent: Tibbiy radiologiya instituti, 2021.
9. Islomov, K. Sog'liqni saqlashda skrining dasturlarini joriy etishning tashkiliy-huquqiy asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Sog'liqni saqlash ishlari, 2019.
10. Karimova, G. Onkologik kasalliklarning epidemiologiyasi va erta tashxisning ahamiyati. – Farg'ona: FDU nashriyoti, 2022.